

Л. М. Смольська,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри філософії, економіки
та менеджменту освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Одухотворений прагматизм як напрямок соціального дизайну в полі уваги післядипломної освіти

Досліджується поняття та феномен одухотвореного прагматизму. Певна структурована поведінка розглядається як необхідна дизайнерська стратегія в освітніх підходах до сучасних викликів. Одухотворений прагматизм – властивість активної особистості приймати життєві виклики, спираючись на вищу людську природу.

Ключові слова: одухотворений прагматизм, духовна сфера, дизайнерська стратегія, сучасні виклики, позитивна конструктивність.

Smolska L. M. Inspiring Pragmatism as a Way of Social Design is in Postgraduate Education.

The article is devoted to research of notion and phenomenon of inspiring pragmatism. Some structural behavior is considered as necessary designing strategy in educational approaches toward modern challenges. Inspiring pragmatism is active personality trait of accepting life challenges on the base of higher human nature.

Key words: inspiring pragmatism, spiritual sphere, design strategy, modern challenges, positive constructiveness.

Актуальність питання. Ідея сталого розвитку – такий курс взято українською освітою та державною політикою в цілому, що відповідає сучасним життєвим викликам. Сталий розвиток передбачає постійний рух суспільства до покращення – не тільки матеріального, а й психологічного. Для цього слід мати відповідні зразки й напрацювання культурно акцентованої ментальності. Сьогодні цивілізаційна криза все красномовніше сигналізує про обмеженість матеріально орієнтованого буття з його накопиченням, володінням, владними амбіціями. Диспропорційний розподіл матеріальних можливостей викликає психологічне перенапруження та духовно-енергетичні порушення у людей – цей виклик сьогодення стосується і багатих, і бідних.

За даними ООН, 45,8 % світового ВВП знаходиться на одних шальках терезів, де розмістилася «чудова сімка» матеріально і технологічно розвинутих країн, на іншій – 226 країн, у т. ч. Україна [5]. Вкрай актуальною звучить думка наукової спільноти та найсвідомішої громадськості: ринковими мають бути економічні відносини, а не духовні цінності. Ринкове – це орієнтування на матеріальні прибутки та споживання так званих цивілізаційних благ. Духовне – це та сила, що живить творення цих благ з одного боку, а з іншого – дає свободу долучення до джерел невичерпних і нерукотворних.

Освіта здійснює велику соціальну місію – формує та коректує світоглядні, ідеологічні позиції громадян, допомагає виробляти відповідні життєві стратегії та звички [2]. Окремі питання виховного спрямування вітчизняної педагогіки на працелюбність зустрічаємо у М. А. Федорової [12], П. І. Чернецова [13], інших науковців [2, 11]. Духовність є фокусом уваги плеяди українських психологів: І. Бех, М. Боришевський, Б. Братусь, І. Зелінченко, З. Карпенко, О. Киричук, О. Колісник, М. Савчин, Т. Саннікова [3, 10]. Однак поняття одухотвореного прагматизму як стратегічного дизайнерського орієнтування в освіті

та суспільстві не знайшли місця серед наукових розробок ні в психології, ні в педагогіці.

Постановка проблеми. Прийняти сучасні виклики освітянину – означає змінюватись, діяти, відчувати й мислити по-новому, що знаменує перехід на вищий рівень професійного і духовного розвитку. Ця проблематика спонукає до пошуків на перетині різних науково-практичних галузей: психології, педагогіки, культури. Сучасна педагогічна теорія пересичена інформацією, штампами та вихолощеними формулюваннями. У психології накопичується все більше думок та інтерпретацій, можливість практичного застосування яких викликає у педагогів сумніви та розгубленість. Бюрократизм та «крючкотворство» науково-освітнього управлінського підходу до ідеологічного й технологічного наповнення соціальних інституцій – спонукують до зміни ригідних стереотипів інноваційними методами.

Метою дослідження є розробка ідеї одухотвореного прагматизму як дизайнерської освітньої стратегії в умовах сучасних викликів.

Завдання дослідження: проаналізувати результати вивчення рівня усвідомлення педагогами власного професіоналізму в контексті сучасних життєвих викликів та їх розуміння поняття «одухотворений прагматизм», дати своє тлумачення поняття; сформулювати ідею – пропозицію, які могли б сприяти свідомому формуванню стратегії одухотвореного прагматизму учасниками освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Процвітає той, хто продуктивно фокусує зусилля на мету і досягає її. Духовне вимірюється «тонкими енергіями щастя». В ньому істина, любов, краса, благодення – нескінченні джерела повноцінного людського життя в його вищій природі. У цьому сенсі процвітає той, хто переживає ці стани і набуває таких якостей. *Одухотворений прагматизм* – метод активної особистості, що приймає виклики сьогоденного світу, спираючись на свою вищу природу. Це означає,

що особистість діє практично, керуючись цінностями нематеріальними. І саме така діяльність матеріалізує духовну енергію у відчутних і функціональних продуктах земного життя.

Як свідчать авторські спостереження, у процесі бесід освітяни вказують на різні недоліки суспільства і вітчизняної системи освіти. Вони також розгорнуто висвітлюють негаразди учнів, колег. На питання, чи задоволені вони собою, вчителі середнього і старшого віку найчастіше скаржаться на те, що не вміють відпочивати і забагато віддають себе роботі. Молоді вчителі хотіли б мати більше впевненості та професійної мотивації. Усі без винятку не задоволені своїм матеріальним становищем, здоров'ям і перевантаженнями, однак нічого в цьому плані не змінюють. Парадокс: усі опитані вчителі заявили про свій достатній /високий професійний рівень.

Фіксуватись на негараздах – збиткова справа. Однак ця практика дуже поширена: ми мусуємо проблеми, їхню генезу, їхні особливості. Варто навіть поспостерігати, як у мас-медіа порушуються болючі питання – там суцільна негативна констатація й невтішні узагальнення. Бесіди з учителями показали, що без директивного керування дискусією групи педагогів в'язли в негативі, виснажувались і не переходили до саморегулюючих питань та настроїв. Тому навчальна тема «Самоменеджмент як умова особистісного розвитку педагога», запропонована мною на курсах в РОІППО, передбачала переключення слухачів із формату відчуженого негативного аналізу до позитивно-конструктивних дій самовизначення, самоорганізації, самомотивації, самопідтримки. У результаті вивчення теми вони мають лаконічно й конкретно сформулювати перед собою намір змінюватись – діяти так, щоб у складних сучасних умовах сил та задоволення прибувало всім учасникам освітнього процесу. Серйозний вплив має на учнів лише *духовно сильна* та практично *успішна* особистість учителя.

Духовна сила виражається в насолоді працею, в творчій свободі, у здатності викликати в людей духовні стани – натхнення, захоплення, любов, подолання, радість, веселість, ніжність, милування. Механізмом та умовою духовного живлення є соціальна зорієнтованість жити й творити з людьми і для людей. Тому духовна потужність зростає в просторі «ми разом», коли вчитель та учні спільно діють у відкритому просторі пізнання. Він характерний фазами: інтерес-напруження; інтерес-зусилля-подолання; розрядка-задоволення. Усі фази у спільному духовному просторі особливі тим, що супроводжуються задоволенням тією чи іншою мірою. Формат «ми разом» створює ефект резонансних коливань біоелектричної активності мозку. За таких умов посилюється зв'язок з біоінформаційними джерелами. Пізнання стає процесуально якісним (приємним й організованим) і результативним (уява, розуміння, розв'язання, укладання системи образів). Усім учасникам такого структурованого простору прибуває високочастотна духовна енергія. Люди набувають досвіду позитивних переживань **виконання складних завдань із легкістю**.

Критерієм якості освіти і для тих, хто її отримує, і для тих, хто її дає, виступає *якість життя*. А це не тільки і не стільки матеріальний статок, скільки:

а) задоволення від своєї праці та активності в цілому;

б) задоволеність своїми стосунками;

в) інтерес і насолода у ставленні до світу.

Відкритий інтелектуально-духовний простір освітнього пізнання у форматі «ми разом» створює досвід за всіма трьома пунктами.

Одухотворений прагматизм доречний і в індивідуальному форматі. Він допомагає організуватись педагогу до інновацій та відчувати до них смак. Позитивно-конструктивна рефлексія педагога-інноватора включає:

– *позитивну констатацію* (Що нового мені вдалося впровадити, досягти за день, тиждень, місяць, рік?);

– *конструктивне проектування* (Що можу покращити? В який термін та якими ресурсами?);

– *позитивну констатацію щодо учнів* (Що вже вдається моїм учням?);

– *конструктивне проектування щодо учнів* (Що учні можуть робити краще? Що, коли і як хочу для цього робити?).

Зміни для покращення з орієнтацією на запити, ресурси та особливості – дизайнерська стратегія одухотвореного прагматизму. Дизайн – це творча діяльність суб'єкта, який прагне досягнення цілей щодо зміни об'єкта, чії особливості враховуються в умовах конкретного навколишнього середовища.

Нами було проведено дослідження про уявлення педагогів щодо понять «прагматизм» та «одухотвореність». Виявилось, що ці поняття протиставляються і вважаються несумісними через те, що їх чітким змістом педагоги майже не володіють. Прагматизм як опікування вигодою та матеріальною продуктивністю – хибний соціальний стереотип, залишкове явище в суспільній свідомості від ідеологічних шаблонів радянських часів.

Слово «прагма», за деякими науковими поглядами, має грецьке походження і означає дію. В доцвілізаційну культурну епоху слов'яноаріїв «прагма» (доцільна дія, звідки походить «праця», «прана», «прагнути») була потребою, що давала енергію і насолоду. Праця була джерелом щасливого (емоційний перебіг) та успішного (продуктивність для спільноти) життя. Вона ґрунтувалась на природних потягах пізнавати, творити, долати перешкоди, радувати людей (соціальний рефлекс).

Однак цивілізація спотворила ставлення до праці – її почали накопичувати і переводити в грошовий еквівалент; одні її стали привласнювати (заганяти в рабство), відповідно, інші стали нею обтяжуватись. Поширеними механізмами організації праці – на жаль, подекуди і навчання – є примус та зовнішні стимули (батіг і пряник), а зовсім не спірання на природні потреби. Ось чому поняття «прагматизм» в побутовій свідомості має негативний відтінок.

Основоположник прагматизму як наукового напрямку Ч. Пірс убачав його основу в доцільній поведінці. Він висунув програму «реконструкції у філософії», яка повинна бути не роздумами про основи буття і пізнання, а загальним методом вирішення проблем. Ці проблеми постають перед людьми в різних життєвих ситуаціях у процесі їхньої практичної діяльності в постійно мінливому світі. Зустріч

із проблемою запитує істину. Істина, за Ч. Пірсом, – умова практичної придатності та результативності. Критерієм істини є користь. Наші рефлекторні та вольові прагнення користі випереджують дії розуму, одночасно стимулюючи його [7, 8].

За В. Джемсом, істинність знання також визначається тим, наскільки воно корисне для наших вчинків та досягнень. Джемс вважає успіх змістом та критерієм істини. В основі успішної поведінки – моральна добровільність, що відповідає радше «логіці серця», ніж раціональному розуму. Джемс висуває на перший план принцип активності психічного життя, де головні рушійні сили – воля та інтерес [4].

Таким чином, у прагматизмі як схильності діяти доцільно, успішно, корисно, мотивовано нами виділено два базових джерела: природний потяг і довільність. На основі цих механізмів, по суті, обслуговуючи їх, виникають розумові стратегії. Класичний прагматизм – це метод пізнання та дій особистості засобами її відкритості «тут-і-тепер»-досвіду, який збагачується позитивними враженнями від досягнення власних цілей, поставлених на основі практичних життєвих запитів.

Простежимо, що лишилося з першоджерельної теорії в сьогоднішніх тлумаченнях.

Українська Вікіпедія дає таке визначення: «Прагматизм – *доктрина*, або, скоріше, *світогляд*, що ставить усе *знання* і *правду* у пряме відношення до *життя* та *дії*; прагматизм *судить* про значення *ідей*, *суджень*, *гіпотез*, *теорій* і *систем* відповідно до їхньої здатності задовольнити людські потреби та інтереси соціальним способом [15].

Як бачимо, зміст ідеї розмито й обрізано. Спробуємо з'ясувати наповнення поняття «практичність» (побутова обізнаність вважає його синонімом слова «прагматизм»).

Тлумачний інтернет-словник дає таке визначення: «*Практичність* – висока швидкість вирішення практичних задач, прозаїчність, орієнтація на зовнішню *реальність*, розвинута конкретна уява, реалістичність. Протилежною практичності є *мрійливість* – багата уява, поглинутість своїми *ідеями*, внутрішніми *ілюзіями*, легкість відмови від практичних суджень, вміння оперувати абстрактними поняттями, орієнтованість на свій внутрішній світ» [14].

Це спроба популярного пояснення, яке вочевидь не претендує на науковість. Коректне визначення, тим паче адресоване широкому колу допитливих, має радше охоплювати, ніж охоплювати, – воно має бути сутнісно лаконічним і простим. *Розвиток гуманітарної науки полягає не в розмиванні та розширенні тлумачень, а в конкретних пропозиціях покращення життя, в якому цільові та інструментальні акценти знаходяться в духовному полі.*

Діапазон потреб у багатьох людей сучасної цивілізації звужений і спотворений, отож духовна складова з нього випадає. Тому прагматизм хибно асоціюється з матеріальною вигодою як отриманням максимальних прибутків та привілей за умов найменшого витрат зусиль та часу. Важливо не тільки повернути істинний зміст понять у суспільну свідомість. Особливим духовним завданням українського суспільства є відновлення вищих потреб

і вищих мотивів у ставленні до світу – до праці, до себе та до людей.

Єдність **трьох ціннісно-змістових компонентів** (люди, справа, Я) та **трьох інструментальних складників** (емоційний, раціональний та тілесний прояви психіки) особистості фокусуються в понятті *одухотворений прагматизм* як спрямованості на цілі родового (соціального) ціннісного поля.

Проаналізуємо ціннісні складові одухотвореного прагматизму. Перша складова – «**люди**». В ній відображено ставлення до світу, **соціальний інтерес**, що є проекцією ставлення до себе. «**Я**» та «**люди**» одухотвореним прагматиком сприймається як **вищий потенціал благодворення**. Позитивне ставлення людини до інших, як і до себе – в тому, що в людях вбачається найкраще, проявлене та не проявлене. Таке ставлення – любов, що є благодворчий інтерес. В її силовому полі відбувається розквіт особистостей конкретними добрими вчинками. Свідома особистість керується обома механізмами дій щодо людей – природним інтересом та вольовими діями, опосередкованими логікою серця та труднощами.

Стосовно складової «**справа**», то увага прагматика спрямована не на рефлексію (аналіз), а на **конструктив** (синтез). Аналіз як операційний елемент інтелектуальної дії безперечно присутній, однак уся річ в акцентах. Головне питання – «Як змінити на краще за даних умов і ресурсів?». Це суто дизайнерський підхід.

Цілісний погляд на одухотворений прагматизм виводить на свідоме управління енергією засобами емоційного, тілесного та раціонального інтелекту (емоції живлять мотивацію, тіло виконує, раціо вибирає спосіб і координує).

Формування та розвиток інтегрального інтелекту, а не лише його окремих функцій, має бути метою освіти і самоосвіти протягом життя. Володіння різноманітними розумовими стратегіями без емоційної залученості, без духовної мотивації, без енергії, що має вільно жити здорове працююче тіло, – пустоцвіт на дереві життя. Рефлексуючі аналітики приречені, в той час як одухотворені прагматики – та сила і соціальна якість, яка здатна в умовах сучасних викликів робити життя квітучим.

Одухотворений прагматизм (ОП) – емнісне поняття, яке може бути розглянуте в кількох вимірах.

Філософський вимір ОП позначає актуалізовану здатність пізнавати та практично змінювати реальність, виходячи зі своїх інтересів та спираючись на морально-вольові зусилля. Одухотворений прагматик нічого не руйнує й не заперечує – він вдається до перетворень засобами наявних ресурсів.

Морально-правовий вимір ОП позначає актуалізовану здатність жити за одним – «людям, як собі», а не подвійним стандартом («собі одне, людям – інше»).

Соціальний вимір ОП позначає практичне вміння взаємодіяти з людьми на основі партнерства, а не конкуренції чи домінування. Метою такої взаємодії є приєднання та результати для всіх учасників.

Духовність прагматика – це життя з любов'ю і готовністю кожен день творити конкретне запитане благо.

Дизайнерський характер одухотвореного прагматизму полягає в його позитивному конструктиві – перетворенні на краще. Це лаконізм, конкретність і результативність, на протизагу ритуальній демагогії, депресивній рефлексії та розчаруванню в «істині». Істина одухотвореного прагматика – не в абстрактних твердженнях, законах, критиці, а в благотворчих діях. Одухотворений прагматизм як професійна стратегія спонукає педагога до власних досягнень на фоні поваги права юних на їхній шлях та свободу самоздійснення в умовах зовнішніх і внутрішніх детермінант.

На жаль, наша освіта є осередком демагогії. Вона розбещує учнів, тобто відвертає їх від практичної діяльності конкретно цільового благодворення. Ритуальне та бюрократичне стає на довгі роки основним контекстом та умовою соціального балансування дітей і юнацтва, чия природа потребує іншого: динаміки, практики, руху, вражень і головне – самоповаги на основі соціального схвалення за конкретні ціннісні продукти самостійної праці. Такі продукти можливі при позитивному практичному навчанні. Коли ця природа підростаючих людей не реалізується, то: 1) людина стає енергетично обмеженою, невротичною; 2) викривляється її образ себе – він стає неприємним та відчуженим від духовних джерел. За таких внутрішніх обставин процвітання унеможливується навіть за наявності значних матеріальних ресурсів.

Одухотворений прагматизм в освіті формується в умовах виконання творчих практичних завдань, що спонукаються та супроводжуються такими духовними станами як радість, інтерес, натхнення, любов, відповідальність, самоорганізація. Задоволення

як діяльнісна свідомо позиція, а не тільки окремі супровідні стани, має бути в центрі уваги освітнього впливу. Задоволення – показник процвітання і високої якості життя. Життя в праці й матеріальних статках без задоволення можливе, тому є багато життєвих прикладів. А от життя із задоволенням без практичної значимої для людей діяльності – неможливе. Самогубства людей, які мають надмірні матеріальні блага, та не мають чим і для кого займатися, – красномовне тому підтвердження.

Висновки. Одухотворений прагматизм як освітня концепція – шлях сприяння процвітання громадян і суспільства за двома критеріями: зовнішніми об'єктивними показниками (доходи, здоров'я, побутові та екологічні умови тощо) та внутрішнім суб'єктивним показником (задоволення як життєвий принцип та стан, що часто переживається). Трансформація освіти починається зі свідомої трансформації освітянина на основі уточнення його наукових та життєвих компетенцій у простій, лаконічній і конкретизованій формі. Головною метою трансформації освіти є формування в її учасників одухотвореного прагматизму як дизайнерської стратегії практичного покращення життя в його конкретних запитах. Ідея одухотвореного прагматизму варта ретельних розробок і впровадження в українському суспільстві.

Проблемними й актуальними для подальшого дослідження постають питання особистого та професійного розвитку окремих суб'єктів освітнього процесу (вчителя, вихователя, психолога, соціального працівника, керівника закладу) на основі дизайнерської стратегії одухотвореного прагматизму.

Література

1. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти [Текст] / Г. О. Балл. – К. : КНЕУ, 2004. – 336 с.
2. Бех І. Д. Принципи інноваційної освіти [Текст] / І. Д. Бех // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8. – С. 7–21.
3. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанти самоактивності особистості у вихованні й самовихованні [Текст] / М. Й. Боришевський // Психологія самоактивності учнів у виховному процесі : навч.-метод., посібн. ; за ред. М. Й. Боришевського. – К. : ЗМН, 1998. – 325 с.
4. Джемс У. Прагматизм: новое название для некоторых старых методов мышления : популярные лекции по философии [Текст] / У. Джемс ; пер. с англ. – Изд. 3-е. – М. : ЛКИ, 2011. – 240 с.
5. Національна доктрина розвитку освіти України [Текст] // Освіта. – 2002. – № 26 (24 квітня – 1 травня). – С. 2–4.
6. Міжнародне науково-технічне співробітництво [Текст] : матеріали V (XVII) Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 12–13 березня 2009 р. : тези доповідей / [редкол. : В. Г. Герасимчук (відп. ред.) та ін.]. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 268 с.
7. Пирс Ч. С. Начала прагматизма. – Т. 1 [Текст] / Ч. С. Пирс ; пер. с англ., предисл. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина. – СПб. : Лаборатория метафизических исследований философ. ф-та СПбГУ ; Алатай, 2000. – 320 с.
8. Пирс Ч. С. Что такое знак? [Текст] / Ч. С. Пирс // Вестн. Томск. гос. ун-та. Философия. Социология. Политология. – 2009. – № 3. – С. 88–95.
9. Психологічна енциклопедія [Текст] / [авт.-упорядн. О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
10. Савчин М. В. Духовний потенціал людини [Текст] / М. В. Савчин. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ : Місток НВ, 2010. – 508 с.
11. Сучасні технології в освіті : реком. бібліогр. покажч. – Ч. 2. Сучасні технології виховання [Текст] / АПН України ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. : І. П. Моїсєєва, Л. О. Пономаренко ; наук. консультант і автор вступ. ст. К. І. Чорна ; наук. ред. Т. Ф. Букшина ; бібліогр. ред. і відп. за вип. Л. О. Пономаренко ; рецензенти : К. О. Журба, І. Г. Єрмаков]. – К. : Пед. думка, 2006. – 195 с.
12. Федорова М. А. Виховання працелюбності як особистісної цінності у дітей дошкільного віку у процесі трудової діяльності [Текст] / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Акад. міжнарод. співробітництва з креативної педагогіки // Духовно-моральне виховання і професіоналізація особистості: виклики XXI століття : матеріали VII Міжнар. наук.-методичн. конф. – К. – Вінниця, 2010. – С. 186–190.
13. Чернецов П. И. Трудолюбие как социально-педагогическая проблема. Методологические основы его воспитания [Текст] / П. И. Чернецов // Вестн. Челябин. ун-та : Сер. 124. Педагогика. Психология. – 2001. – № 1. – С. 13–31.
14. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.psychologos.ru/articles/view/praktichnost>
15. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki>